

Miroslav Vlček:

**PARMENIDOVA KONCEPCE POHYBU, REAKCE NA NI A
ARISTOTELOVA KONCEPCE "FYSIS".**

Abstrakt: Aristotelova "druhá filosofie" čili FYSIKA je místem Aristotelova zkoumání problematiky POHYBU. FYSIS je to, co je bytostně svázáno s POHYBEM. Aristotelem je totiž FYSIS pochopeno, jako to, co se pohybuje samo od sebe, co má počátek pohybu samo v sobě, to z čeho vychází pohyb - tvar, jako

základ - látka, příčina a počátek pohybu, ale také jako podstata. Také Aristoteles se bude pohybovat ve svém pojetí pohybu v rámci jeho pochopení jako vztahu BYTÍ-NEBYTÍ. Odmítnutí Parmenidových závěrů o nejsoucnosti NEBYTÍ a jednosti BYTÍ se odehrálo skrze filosofování Demokritovo ("objevení" jsoucnosti Prázdná (NEBYTÍ) a mnohosti Atomů (JSOUČNA-BYTÍ) a Platonovo porozumění skrze motivy JINOSTI a TOTOŽNOSTI; JINOST implikuje mnohost a následně NEBYTÍ). Navíc s těmito dvěma mysliteli přicházejí i specifická pojetí Pohybu: mechanický pohyb (Demokritos) a ontologický pohyb (Platon).

Klíčová slova: Druhá filosofie, FYSIS, pohyb, prázdno, atomy, mechanický pohyb, totožnost, jinost, ontologický pohyb.

I. Aristotelova "druhá filosofie" jako tázání se po POHYBU

Tématizací CO JE POHYB se dostáváme do problematiky, kterou Aristoteles nazývá FYSIKA (HE FYSIKE FILOSOFIA) čili VĚDĚNÍ O FYSIS (EPISTEME HE FYSIKE).

V Metafysikách Aristoteles hovoří o tom, že tzv. theoretické vědění (EPISTEME HE THEOREI) je tvořeno:

1. "první filosofii", čili ONTOLOGIÍ nebo také THEOLOGIÍ;
2. "druhou filosofii", čili FYSIKOU;
3. matematikou.

Předmětem "první filosofie", čili ontologie je BYTÍ JSOUČÍHO (TO ON, resp. TO EINAI) nebo, je-li pochopena jako theologie - první nehybný hybatel, jež jest nejvyšším JSOUČNEM (THEOS). Nyní krátce pohovoříme o FYSICE, čili tzv. filosofii (resp. vědění) o FYSIS. Odpovědí na otázku, co je předmětem této vědy, získáme představu jisté "oblasti", pro níž je POHYB ústředním problémem, oblastí, do které Aristoteles nahlíží, chce-li říci CO JE POHYB?

EPISTEME HE FYSIKE je tedy obecně VĚDĚNÍM, jehož bytnost spočívá v hledání odpovědi na otázku "CO JE TO?" (TO TI ESTIN). "Co je nějaká věc" získáme nahlédnutím jistých ohledů, jež nám umožní věc pochopit: ARCHAI (počátků), STOICHEIA (prvků) a AITIAI (příčin).

VĚDĚNÍ je dále specifikováno určením HE FYSIKE. Porozumět tomu, co tato specifikace znamená, znamená především vyjasnit, co Aristoteles rozumí pojmem FYSIS.

Aristoteles hovoří o FYSIS na více místech svého díla. Pojem FYSIS je vymezen v V. knize "Metafysik", ve zhuštěné podobě se tomuto pojmu věnuje 2. kniha "Fysik". Podívejme se nejdříve na vymezení, která nám předkládá Aristoteles v "Metafysikách". Aristoteles o FYSIS říká:

"Příroda (FYSIS) v jednom smyslu znamená vznik a vývoj (GENESIS) věcí, jež se rodí a rostou (TA FYOMENA), jako kdyby se ve slově "FYSIS" samohláska "y" vyslovovala dlouze.

V jiném smyslu se tak nazývá první složka, z níž pochází to, co roste, rozvíjí se, za třetí to, od čeho vychází první pohyb v každé jednotlivé přírodní bytosti jako takové ... Za čtvrté se slovem "FYSIS" nazývá první, z čehož buď jest nebo se vyvíjí přírodní věc a jež jest neutvářené a nemůže se z vlastní moci měnit, tak se například u sochy a kovových náradí užívá slova "FYSIS" o kovu, u dřevěných o dřevu. A podobně je tomu i u ostatních věcí ... Slovem "FYSIS" se ještě v jiném smyslu nazývá podstata (USIA) věcí přirozeně jsoucích, tak toho slova užívají například ti, kdo míní, že první složení prvků jest FYSIS, ... Podle toho tedy, co bylo řečeno, znamená FYSIS v prvním a vlastním smyslu podstatu toho, co v sobě jako takovém má počátek POHYBU, neboť látka se nazývá FYSIS proto, že v sebe přejímá jeho působnost, a vznikání a růst proto, že jsou to POHYBY, jež od něho vycházejí ..." 1)

1) "Metafyzika", V, 4, 1014b - 1015, s. 130 - 131

Ve "Fysikách" najdeme následující Aristotelovo vymezení: "Ale prapodstata (FYSIS), která jest základem." 2)

2) "Fysiky", I, 8, 191a, s. 26

O FYSIS jako o prapodstatě se hovoří také na konci 8. kap. I. kn. (191b, s. 28).

O FYSIS se mluví, jak jsme řekli, především ve 2. knize "Fysik": "Z věcí jedny jsou od přírody (FYSEI), druhé mají jiné příčiny. Od přírody jsou živočichové a jejich části, rostliny a jednoduchá tělesa, jako země, oheň, voda a vzduch. O těchto a takových věcech totiž říkáme, že jsou od přírody ... Neboť všechno, co je od přírody, má zřejmě počátek POHYBU a klidu v sobě, ať z hlediska místa nebo kvantitativního růstu a úbytku nebo kvalitativní přeměny, kdežto lehátko, roucho a jiné takové věci jsou takové výtvořky řemesel a umění, nemají vrozené směrnosti ke změně, v tom, čemu původně náleží, a to o sobě, nikoli

nahodile." 3)

3) "Fysiky", II, 1, 192b, s. 31

"Protože však příroda (FYSIS - pozn. M. V.) je dvojí, jednak jako tvar a jednak jako látka." 4)

4) tamtéž, II, 2, 194a, s. 33

Zastavme zde postup druhou knihou "Fysik" a ohlédněme se na to, co bylo řečeno.

Aristoteles nám představil přírodu (FYSIS) jako:

1. vznik a vývoj věcí;
2. první složku, z níž pochází to, co roste;
3. to, z čeho vychází POHYB bytosti - TVAR;
4. LÁTKU;
5. podstatu.

S určením o FYSIS jako tvaru souvisí i další Aristotelovo určení FYSIS:

"A poněvadž příroda jest dvojí, jednak jako látka a jednak jako tvar, tento však jest účelem a všechno ostatní jest účel, jest i tento účel příčinou." 5)

5) tamtéž, II, 8, 199a, s. 45

Z čehož vyplývá, že: "příroda je však účel a cíl a to, kvůli čemu něco jest." 6)

6) tamtéž, II, 2, 194a, s. 34

Bylo řečeno, že podstatné složky jednotlivých věcí - to, co určuje a konstituuje BYTÍ každé věci - totiž LÁTKA a TVAR jsou přírodou.

LÁTKA je základ, ovšem v první řadě jest příroda (FYSIS) pro Aristotela TVAREM, protože právě TVAR je vlastně tím, skrze co dochází k POHYBU (jak uvidíme dále). S tímto konstatováním se ovšem Aristoteles nespokojí a snaží se TVAR blíže prozkoumat. Tímto zkoumáním se mu TVAR v jistém smyslu blíže specifikuje rozpadnutím na další vnitřní ohledy. Jedním z těchto ohledů jest i ÚČEL (TELOS). Tolik k vysvětlení posledně citovaného.

Co nám z řečeného doposud vyplývá?

FYSIS je něco, co je bytostně svázáno s POHYBEM.

Zkoumat POHYB, který je svázán s FYSIS, má zvláštní charakter.

Vše, co je spojeno s FYSIS má totiž zdroj POHYBU v sobě.

Počátkem (ARCHE) a příčinou (AITION) tohoto POHYBU je právě FYSIS. Tento počátek a příčina je pochopen především jako TVAR, a následně jako ÚČEL.

Tolik zatím předběžně k Aristotelovým tezím o FYSIS.

Pojem FYSIS je odvozen od slovesa FYO (inf. FYEIN), které znamená plodím, rodím, pučím. 7)

7) viz blíže např. J. Patočka: "Základní problémy před Sokratovské filosofie" (část XX.)

FYSIS je tedy to, z čeho se něco rodí, z čeho něco pučí. M. Heidegger, který věnoval Aristotelovu pojetí FYSIS zvláštní práci, k rozumění tomuto slovu říká: "FYSIS překládali Římané jako natura, natura od nasci - být rozen, řecky GEN - co ze sebe nechává růst (vznikat)." 8)

8) "FYSIS haben die Römer mit natura übersetzt, natura von nasci geboren werden, entstammen, griech GEN-, natura - was aus sich entstammen läßt." M. Heidegger: "Vom Wesen und Begriff der FYSIS", s. 239

FYSIS tedy vyjadřuje jistý původ, resp. počátek (ARCHE), z něhož vznikají, rodí se - pohybují se - věci.

"FYSIS je ARCHE, a to jako východisko pro nakládání s pohnutostí a klidem ..." 9)

9) "Die FYSIS ist ARCHE, und zwar Ausgang für und Verfügung über Bewegtheit und Ruhe ...", tamtéž, s. 247

"FYSIS je počátek POHYBU." 10)

10) "FYSIS ist ARCHE KINESEOS.", tamtéž, s. 250

M. Heidegger zde neříká nic jiného, než co můžeme vyzvednout z uvedených Aristotelových myšlenek. FYSIS ve smyslu přírody je příčinou a principem POHYBU a klidu. TA FYSIKA jsou JSOUČNA, jež se pohybují sama od sebe. Mezi tato JSOUČNA řadí Aristoteles rostliny, zvířata, základní živly aj. Ovšem vedle těchto JSOUČEN, jež se pohybují jaksí sama od sebe (počátek a příčinou jejich POHYBU je FYSIS), jsou ovšem JSOUČNA, Aristoteles jmenuje např. lehátko, roucho, která jsou pohybována "při-činěním" čehosi jiného. Vedle FYSIS Aristoteles uvažuje o umění (TECHNE) jako o příčině a počátku POHYBU.

"Vůbec umění jednak doplňuje to, co příroda nemůže vykonat, jednak napodobuje její výtvoř." 11)

11) "Fysiky", II, 8, 199a, s. 45

Vedle FYSIS jako počátku POHYBU nějaké věci, uznává Aristoteles ještě TECHNE. TECHNE je ovšem FYSIS podřízena. Důvodem této podřízenosti je to, že "umění" (TECHNE) formuje podle lidské představy, cíle a vůle něco, co už je zde od přírody." 12)

12) J. Patočka: "Aristoteles ...", s. 116

Např. roucho vzniká sice uměním krejčího, ovšem z něčeho, co vzniklo v konečném důsledku přírodou (FYSEI).

Lze tedy říci, že "pro Aristotela je zřejmé, že všechno jsoucí se dostává do POHYBU (klidu) působením FYSIS." 13)

13) "Daß alles von der FYSIS her Seiende in Bewegung sei bzw. Ruhe, das ist nach Aristoteles offenkundig." M. Heidegger: "Vom Wesen und Begriff der FYSIS", s. 244

Zkoumáme-li FYSIS, což je předmětem VĚDĚNÍ O FYSIS (EPISTEME FYSIKE), pak se zabýváme POHYBEM, a tím se tudíž stává úhelným kamenem otázky "FYSIKY" určení podstaty POHYBU." 14)

14) "... und deshalb wird zu einem Kernstück der Frage nach der "PFYSIK" die Bestimmung des Wesens der Bewegung.", tamtéž, s. 243

----- II. POHYB jako souvislost BYTÍ a NEBYTÍ

Parmenides umožnil filosofii porozumět problému POHYBU. POHYB, přestože popíral, Parmenides nepřímo vymezil. Připomeňme si Parmenidovy závěry.

Běžná skutečnost nám předkládá POHYB jako jistou časem a prostorem určenou souvislost mezi BYTÍM nějaké věci a jejím NEBYTÍM. Vezměme si na pomoc následující příklad. Na stole nyní leží (jest) tužka, pohneme-li touto tužkou, např. posunu-li ji z jednoho okraje stolu na druhý, pak na původním místě v současnosti tužka neleží (není).

Souvislost "jest - není" resp. BYTÍ - NEBYTÍ jsme nazvali POHYBEM.

Díky Parmenidově tematizaci motivů BYTÍ a NEBYTÍ, jehož jsoucnost Parmenides následně popírá, se dostává do popředí i problém POHYBU. Jestliže NEBYTÍ není, pak jest pouze BYTÍ. Nejobecnější nutný předpoklad POHYBU je tedy zrušen: NEBYTÍ není, pak není POHYB.

Jestliže jest pouze BYTÍ, pak toto BYTÍ musí být nutně "JEDNO". Mnohost by navozovala představu "JINOSTI" a tato následně opět NEBYTÍ.

Díky Parmenidovi víme, že POHYB je souvislost BÝT a NEBÝT. Díky Parmenidovi také víme, že NEBYTÍ není a že BYTÍ je JEDNO, z čehož plyne, že POHYB není.

Rehabilitovat POHYB znamenalo pro řeckou filosofii odmítnout téze o NEJSOUCNOSTI NEBYTÍ a JEDNOSTI BYTÍ.

Tento proces se odehrál nejpřesvědčivěji ve filosofii dvou myslitelů: Demokrita a Platona.

II.a. Demokritos

Přestože se snaží především Parmenidovi žáci zmírnit strmost Parmenidova závěru o NEJSOUCNOSTI NEBYTÍ, jejich řešení neuspokojuje. Neuspokojuje především Demokrita, jehož filosofie je kritickou reakcí na závěry Parmenidova filosofování. Přiblížme si nyní v krátkosti charakter této reakce, která bývá moderní filosofií nazývána "vpádem nicoty" (M. Heidegger).

Ukažme si základní myšlenky Demokritovy ontologie na několika zlomcích, které se nám o Demokritově filosofii zachovaly. "Demokritovo učení bylo toto: Počátky všeho jsou atomy a prázdno." 15)

15) Zl. A1 z Diogena Laertského "Řeční atomisté" (přeložil K. Svoboda, uspořádal M. Mráz, Svoboda, 1980), s. 85

"... v pravdě je všechno cosi a nic: neboť i to on (Demokritos - pozn. M. V.) řekl, nazýváje atomy "čímsi" a prázdno "ničím". Neboť všechny atomy jsou malá tělíška bez vlastností a prázdno je jakýsi prostor, v němž se všechna tato tělesa pohybují ..." 16)

16) Zl. A49 z Galena, tamtéž, s. 87

"A podobně i Leukippův druh Demokritos z Abder pokládal za počátky plno a prázdno, z nich nazýval první jsoucím, druhé nejsoucím." 17)

17) Zl. A40 ze Simplikia, s. 86

Uvedené zlomky nám výslovně říkají: "to, co je" (COSI resp. JSOUČÍ) jsou ATOMY (ATOMOS znamená nedělitelný). Vedle těchto atomů je ještě to, díky čemu jsou tyto atomy uchopitelné jako jsoucí, v čem jsou a v čem se pohybují - NIC resp. NEJSOUČÍ, jež nazývá Demokritos PRÁZDNEM (KENON). Toto PRÁZDNO je jistým způsobem uchopení NEBYTÍ. Díky uznání PRÁZDNA vedle ATOMU (NEBYTÍ vedle BYTÍ) je tedy odmítnut jeden ze závěrů Parmenidových. Zároveň je tím naplněn nejobecnější předpoklad možnosti POHYBU pochopeného jako vztah BÝT a NEBÝT.

Demokritos, dle dochovaných zpráv, o tom říká: "Mluví pak Demokritos jako Leukippos o plném a prázdném, o plném říká, že je, o prázdném, že není. Říkal také, že se jsoucna stále pohybují v prázdnu." 18)

18) Zl. A40 z Hyppolyta, s. 87

ATOMY jsou pochopeny jako to, co je, - JSOUCNO. Abychom o něčem mohli říci, že je, což bytostně patří ke JSOUCNU, je nutné zachytit jej na pozadí NEBYTÍ. Teprve v distanci k NEBYTÍ mohu o něčem vědět, že jest. JSOUCNO (BYTÍ) v - v našem případě ATOMY - mají vedle sebe ještě PRÁZDNO, které svým BYTÍM logicky umožňuje POHYB. POHYB se děje díky (v) PRÁZDNU.

Vedle JSOUCNOSTI NEBYTÍ konstatuje Demokritos proti Parmenidovi i JSOUCNOST POHYBU. Společně s uznáním existence NEBYTÍ padá i Parmenidův závěr o BYTÍ pochopeném jako JEDNO. Viděli jsme, že JEDNO bylo logickým důsledkem neuznání "JINOSTI", jež implikovala motiv NEBYTÍ. Demokritos nyní staví proti "jednosti" JSOUCÍHO (BYTÍ) pluralitu atomů.

Kromě "vpuštění NICOTY" vdčíme Demokritovi ještě za jeden - Demokritem samotným samozřejmě takto nereflektovaný - objev, který se stane významným pro další filosofickou tradici. Tento objev, který zde ukážeme, budeme ovšem schopni pochopit až v korelaci s jiným obdobným přístupem, jehož objevitelem se nám ukáže být Platon.

Bylo řečeno, že ATOMY se pohybují v PRÁZDNU. 19)

19) viz uvedený zlomek A49 z Galena nebo neuvedené např. necitovaná část zl. A1 z Diogena L. nebo zl. A14 aj.

Máme před sebou "POHYB něčeho (ATOMU)". Máme "POHYB" a "NĚCO" (ATOM). POHYB je a ATOM také je. Pro tento ATOM ale platí: "Demokritos říká, že atomy jsou od přírody nepohyblivé, že se však pohybují úderem." 20)

20) Zl. A47 ze Simplikia, tamtéž, s. 42

Uvedený zlomek nám říká něco významného: ATOMY mohou (dokonce od přírody jsou) být nepohyblivé, nebo (díky úderu) se mohou pohybovat. Klid (nepohybování se) a POHYB jsou tedy způsoby, v nichž ATOM může být. Může být v klidu nebo může být v POHYBU. POHYB tedy atomu může patřit, nebo nemusí. ATOM je svým BYTÍM vůči tomuto POHYBU lhostejný. ATOM jest, ať již k němu POHYB přistupuje 21) nebo ne.

21) Toto "přistoupení", "přidání se k něčemu" vyjadřuje řecké MECHANÉ, jež je odvozeno do MECHANAON - sestrojuji (dohromady), hotovím. Jde o sestrojování, spojování dohromady.

POHYB, jež může JSOUCNO získat, ale také nemusí, aniž by to rušilo jeho jsoucnost JSOUCNA, nazývá filosofická tradice POHYBEM MECHANICKÝM nebo také FENOMENÁLNÍM nebo POHYBEM (NĚČEHO) POHYBOVANÉHO. Jde o takové

pojetí POHYBU, kde je tento chápán jako STAV, v němž věc být může nebo nemusí. POHYB se v tomto případě nějak "dává dohromady" se jsoucí věcí.

Na závěr našeho výkladu Demokritova "příspěvku" do problematiky POHYBU se pokusme o shrnutí toho, k čemu jsme našim rozbořením dospěli:

1. Demokritos tvrdí jsoucnost NEBYTÍ, která má v jeho případě podobu PRÁZDNA (KENON);
2. následně Demokritos ruší "jednost JSOUCNA (BYTÍ)" a nahrazuje ji mnohostí JSOUCEN;
3. předchozí dva kroky umožňují Demokritovi tvrdit jsoucnost POHYBU;
4. tento POHYB nazve pozdější tradice POHYBEM FENOMENÁLNÍM.

II.b. Platon

Platon není v počátečních etapách své filosofické cesty tak zasažen Parmenidovými závěry, především závěry o nejsoucnosti NEBYTÍ a následně POHYBU, jako tomu bylo např. u Demokrita a jiných myslitelů. Dokonce některé myšlenky přímo rezonují s Platonovou naukou. Máme na mysli pozdějším eleatismem jakési "zfenomenálnění" (ZENON) Parmenidovy nauky, jehož výsledkem bylo uznání, byť antinomického, POHYBU ve světě smyslového zdání.

Víme, že Platonovo rozdělení (CHORISMOS) skutečnosti také akceptovalo POHYB jako záležitost smyslového světa jednotlivin. Postupným sebeujasňováním ovšem Platon záhy dochází k mnoha problémům, mezi něž patří i jsoucnost POHYBU.

dle L. Benyovszký: "K některým problémům filosofického pojetí pohybu", materiál k teoretickému semináři, Praha, 1986, s. 2

Jednou z mnoha takových otázek, s níž se Platon potýká, jest otázka možnosti jsoucnosti POHYBU ve smyslovém světě, když je tento odrazem neměnného světa idejí. Odkud je tento POHYB? Platonův dialog "Faidros" odpovídá DUŠÍ, jež jest účastna obou světů, a pohyblivému světu smyslovému jest jakousi příčinou pohybující resp. působící POHYB. Toto řešení ovšem jest řešením relativním a dočasným. 22)

22) Tímto konstatováním nechci říci, že DUŠE je motiv, který v souvislosti s POHYBEM již není tematizován, ba právě naopak.

Lze říci, že pro další Platonův filosofický vývoj se stane POHYB jedním z ústředních námětů, s nímž se bude vyrovnávat. Toto vyrovnání se bude dít ruku v ruce s vyrovnáním se s problémem, jež s výše uvedeným bytostně souvisí - s jsoucností NEBYTÍ.

Již v dialogu "Parmenides", přichází Platon s myšlenkou NEBYTÍ. Dialogem, který, dle mého názoru ještě výrazněji otevírá problematiku pohybu, je dialog "Sofistes".

Dialog "Sofistes" je Platonovým stěžejním dialogem, který řeší fundamentální otázky Platonovy filosofie. Na problému vymezení "co je sofista?" Platon vstupuje do problematiky, která je středem naší pozornosti. Výměr sofisty vede Platona k tematizaci problematiky JSOUCNA resp. NEJSOUCNA. Právě otázka jsoucnosti NEJSOUCNA (NEBYTÍ) je centrálním místem dialogu.

Pokusme se stručně přehlédnout Platonův postup a podrobněji se zamyslet nad některými místy dialogu.

Sofista je nejdříve Platonem vymezen jako ten, který "loví" pod záminkou výdělku mladé a bohaté lidi, jimž prodává své i cizí "výrobky" v oboru různých nauk. Při této činnosti vyniká řečnickým uměním, jímž se snaží přesvědčit posluchače o svém vědění v oboru lidských nauk. 23)

23) Blíže viz d. "Sofistes", (přeložil F. Novotný, J. Laichter, Praha, 1933), s. 27

Vzhledem k tomu, že je více než nepravděpodobné, aby byl sofista moudrý ve všech oborech lidského vědění, je zřejmé, že toto vědění musí z valné části jen předstírat. "Sofista tedy má, jak se objevilo, ve svém majetku jakési zdánlivé vědění o všech věcech, ale ne pravdu." 24) Sofista jen předstírá, napodobuje pravdivé vědění o skutečnosti.

24) tamtéž, 283, s. 28

A nyní přichází rozhodující otázky. Co znamená, že sofista napodobuje vědění o skutečnosti? Vypovídá-li, vypovídá "že", "jak" a "co" věci jsou nebo nikoli? Jestliže nikoli, co potom vypovídá? Těmito otázkami jsme se dostali ke stěžejní části dialogu. Následuje předložení několika tézí, které předchozí závěr o sofistovi vyvolal, a jež se bude snažit Platon dále řešit.

"Jsme vzácný příteli, vskutku před otázkou naprosto těžkou. Neboť tohle jevení a zdání, ale nebytí, a mluvení čehosi, ale ne pravdy - všechno to je stále plno nesnází, dříve i nyní. Je totiž Theaitete naprosto těžko pochopit, jakým výrazem se má říci nebo mysliti, že nepravdivé věci, jsou, aby se člověk, když to vysloví nezapletl do sporu," 25) protože "Tento výrok se odvážil předpokládat, že věc nejsoucí jest, neboť jinak by se nepravda nestávala jsoucnem." 26)

25) tamtéž, 236, s. 33

26) tamtéž, 237, s. 33

Lze vyjádřit to, co jest. To je pravdivé vyjádření. Vyjadřujeme-li ne-pravdu, lež, pak říkáme něco, co není. K tomu Platon říká:

"Není možno nejsoucno samo o sobě ani správně hlasem vyjádřiti, ani o něm promluvit, ani si je pomyslit, nýbrž jest nemyslitelné, nevyslovitelné, nevyjádřitelné a nevýměrné." 27)

27) tamtéž, 238, s. 35

Nemluví-li sofista pravdu, napodobuje-li ji pouze, pak je předmětem jeho řeči něco, co není. Je to možné? Sofista vytváří svým napodobováním obrazy. Tyto obrazy sice jsou něco jsoucího (pravdivého), ale přesto nějak jsou obrazy jsoucí. 28)

28) tamtéž, 240, s. 39

V obraze totiž "se zdá, že nějakým způsobem spletením je spojeno nejsoucí se jsoucím způsobem velmi podivným ... Nyní tímto zkřížením nás mnohohlavý sofista přinutil, abychom proti své vůli uznali, že nejsoucí jakýmsi způsobem jest." 29)

29) tamtéž

Přiznat jsoucnost NEJSOUCNA (NEBYTÍ) je ovšem problém. Pro Platona to znamená provést "útok na otcovu nauku": "... nám nutno podrobit zkoušení nauku otce Parmenida a násilně dokazovat, že nejsoucí v jistém smyslu jest a naopak zase, že jsoucí jakýmsi způsobem není." 30)

30) tamtéž, 244, s. 45

Dokázat, že NEJSOUCNO JEST a JSOUCNO jistým způsobem NENÍ - to je cíl následujících Platonových úvah. Na této formulaci můžeme vidět m. j. také Platonovo uvědomění si rozdílů mezi "tím, co je" - JSOUCNEM a tím "je" - BYTÍM, resp. "tím, co není" - NEJSOUCNEM a "není" - NEBYTÍM.

Platonův rozbor začíná nejdříve zkoumáním JSOUCNA.

První, čím se Platon v souvislosti se JSOUCNEM (BYTÍM) zabývá, jest, zda-li jest JEDNO. K tomu Platon říká: "Tvrdit že není nic než jedno, a pak uznávat dvě jména (totiž "BYTÍ" a "JEDNO" - pozn. M.V.) - je poněkud směšné." 31)

31) viz tamtéž, 246, s. 48, "GIGANTOMACHIA PERI TES USIAS" Platon používá pojmu USIA v původním významu označujícím JSOUCNO, či přesněji JSOUCNOST. Viz D. Machovec: "Aristotelovy názory o podstatě", Praha, 1964, s.44, poznámka 107.

JSOUCNOST "JEDNOHO" a vedle toho ještě "JSOUCNOSTI", tedy dvou "věcí", odporuje požadavku "JEDNOHO".

Dalším krokem tohoto "boje titánů o pojem jsoucnosti (BYTÍ)" 32) je útok na další závěr "otce" Parmenida - totiž NEJSOUCNOST POHYBU.

32) tamtéž, 248, s. 52

Platonova nauka (CHORISMOS) dělá mezi děním a jsoucností (BYTÍM) rozdíl.

"Tělem máme skrze smyslové vnímání styk s děním, duší pak skrze myšlení se skutečnou jsoucností, ta je podle našeho mínění stále v témž stavu, kdežto dění je hned tak, hned jinak." 33)

33) tamtéž, 248, s. 53

Dění, POHYB, jak víme a, jak je patrno i z uvedeného, náleží Platonovi do světa zdání (DOXA) nikoli však do světa skutečné JSOUCNOSTI.

Následuje zpochybnění této myšlenky. K POHYBU dle Platona patří mohutnost přijímání účinky - trpnost, zároveň mohutnost působiti účinky. Poznání je jistá činnost, tedy jistý POHYB. Duše poznává nějakou činností, pro poznávaný předmět z toho nutně vyplývá trpnost. Tedy podle této úvahy, když je jsoucnost poznávána poznáváním, tu pokud jest poznávána, potud jest trpným přijímáním účinku uváděna v POHYB, což by se přece podle našeho nemohlo vyskytnout u toho, co je v klidu." 34)

34) tamtéž, 249, s. 53

Je třeba odvrhnout tu "hroznou myšlenku", že "dokonalému JSOUCNU doopravdy chybí pohyb." 35)

35) tamtéž, 249, s. 53

"A pohybované věci i pohybu přece musíme přiznati jsoucnost." 36)

36) "Freilich heißt dies ganz und gar nicht, das Sein werde "als Bewerbung" begriffen (bzw. als Ruhe)", M. Heidegger: "Vom Wesen und Begriff der FYSIS", s. 244

POHYB byl Platonem prohlášen za to, co náleží BYTÍ.

"Ale to samozřejmě neznamena chápat bytí jako pohyb (příp. klid)." 37)

37) tamtéž, 249, s. 53

Zde vyslovil Platon velmi důležitou myšlenku, jež sehraje významnou roli v jeho další úvaze směřující k důkazu jsoucnosti NEJSoucna - POHYB není ani totéž, co POHYB a KLID, ale je to něco jiného od nich. Vedle ohledů POHYB a KLID a JSoucno se nám totiž objevují další dva: "TOTÉŽ" a "JINÉ".

Totéž znamená totožnost, totožnost je bytostný ohled jsoucnosti. POHYB je jiný než KLID, je to něco jiného, je to něco jiného než jsoucnost (viz citace výše), ale zároveň má účast na JSoucnu.

"Musíme tedy uznat, a ne s pohoršením odmítat, že pohyb je "totéž" i "ne totéž" 38)

38) tamtéž, 256, s. 65

V tom, že má účast na totožnosti, participuje POHYB na jsoucnosti, tím, že participuje na různosti, je něco jiného než jsoucno.

Je-li POHYB "něco jiného" než JSoucno, poukazuje tím k NEJSoucnu. "Není-li pak tedy zřejmě pohyb vskutku nejsoucno a také jsoucno, když má přece účast na jsoucnu? - Docela zřejmě - Je tedy nutné, že nejsoucno jest i u pohybu i v ostatních rodech jsoucen, neboť ve všech způsobuje podstatu různosti, že každý jednotlivý druh je různý od jsoucna, a tím jej dělá nejsoucnem." 39)

39) tamtéž, s. 67

"Kdykoli mluvíme o nejsoucnu, tu, jak se podobá, nemluvíme o něčem opačném proti jsoucnu, nýdřž toliko o něčem od něho různém." 40)

40) tamtéž, 257, s. 67 - 68

Domníváme se, že uvedené již netřeba nijak komentovat.

Logickým postupem nám Platon dokázal JSoucnost NEBYTÍ, která vymezuje dále JSoucnost POHYBU. POHYB je pochopen Platónem jako vztah JSoucna (BYTÍ) a NEJSoucna (NEBYTÍ). Dalším důležitým závěrem je jisté pochopení NEJSoucna jako nikoli naprostého záporu JSoucna, ale jako pozitivní různosti. Nejsoucno je "JINOST". Tato myšlenka silně zazní především u Aristotela.

Tolik k dialogu "Sofistes".

Vidíme tedy, že Platonova filosofie dialogu "Sofistes" je druhou podobou "vpádu NICOTY" do filosofického uvažování. Zároveň je tímto skutkem také filosofií POHYBU.

Konkrétní pochopení tohoto POHYBU, jež je presentováno především v dialogu "Timaios" nebo usoustavěno v "Zákonech", nás zde nebude zajímat. To, co nás však zajímat bude, je utvoření jisté představy o POHYBU, která podobně jako u Demokrita, ovlivní další tradici evropské filosofie. V dialogu "Sofistes", resp. v poznámce M. Heideggera, jsme mohli vidět, že Platon chápe POHYB a KLID jako "něco jiného než je BYTÍ (jsoucnost)."

Dále jsme mohli vidět, že POHYB participuje jak na BYTÍ, tak na NEBYTÍ.

Jistým zpracováním tohoto pojetí POHYBU je "podobenství o jeskyni", 41) které Platon popisuje v 7. kn. "Ústavy" (1-2,

41) blíže viz. E. Fink "Zur ontologischen Frühgeschichte von Raum-Zeit-Bewegung, (M. Nijhoff, Haag, 1957), kap. 13-15,
s. 155 - 194

514-518). To, co je spoutanými lidmi vnímáno jako skutečnost - stíny, je vytvořeno spolupůsobením ohně, resp. světla a tmy.

Světlo (oheň, slunce) symbolizující Platonovi ideu Dobra, jsou okolností, která nejen, že nechává věci vidět, ale zároveň umožňuje jejich bytí. Toto umožnění se děje pomocí tmy (přesněji zadržení světla - záporu). Díky světlu ohně a "zádrži" tohoto světla, kterou tvoří podoby různých předmětů, jež jsou neseny za zídrou, vznikají stíny, pravá to skutečnost pro spoutané lidi v jeskyni. Světlo a jeho "zádrž", tedy BYTÍ a NEBYTÍ (světlo = dobro = BYTÍ), tedy POHYB (POHYB je pochopen jako vztah BYTÍ a NEBYTÍ), nám vytvářejí STÍN, skutečnost. POHYB (souvislost BYTÍ a NEBYTÍ) je pochopen jako ohled, jež "dělá" skutečnost skutečností, jakési ARCHE, resp. AITION - "UR-SACHE" skutečnosti. Skutečná věc je POHYBEM vytvořená. POHYB a JSOUCNO už nejsou něco bytostně lhostejného, jako tomu bylo u Demokrita, ale JSOUCNO (věc) je, co do svého bytí, odvislé od POHYBU. POHYB, který dělá věc věcí, a který Platon v jistém smyslu objevil, nazývá filosofická tradice POHYBEM ONTOLOGICKÝM.

Řekněme si na závěr, co nám z uvedeného rozboru Platonovy filosofie vyplývá:

1. Platon v dialogu "Sofistes" dokazuje jsoucnost NEBYTÍ;
2. toto NEBYTÍ je pochopeno v jisté podobě - jako "JINÉ";
3. ze jsoucnosti NEBYTÍ vyplývá Platonovi jsoucnost POHYBU;
4. Platon chápe POHYB jako POHYB ONTOLOGICKÝ, tzn. POHYB tvořící JSOUCNA.

POHYB se tak stává řešením vztahu mezi BYTÍM a JSOUCNEM. Všechny tyto závěry budou nesmírně důležité pro Aristotela, jímž se nyní budeme v souvislosti s pochopením POHYBU jakožto vztahu BYTÍ a NEBYTÍ zabývat.

(c) Miroslav Vlček

kat. filosofie VŠE

